

بنیاد فرهنگی کهزاد

خاک آریانا
در
یکی از مآخذ قدیم چین

احمد علی کهزاد

خاک آریانا در یکی از مآخذ قدیم چین

احمد علی کهزاد

بنیاد فرهنگی کهزاد

چندی قبل در شماره 164 تاریخی 16 میزان 1321 انیس، مقاله ئی تحت عنوان "تاریخ ما و مآخذ چین" نوشته و اهمیت مآخذ چین را از نقطه نظر جغرافیه و تاریخ قدیم کشور خویش خاطر نشان نمودیم. امروز که صفحات مجله «آریانا» زمینه مساعدتری برای این گونه تحقیقات فراهم نموده است، میخوایم خاک آریانا را در یکی از مآخذ قدیم چین که از نقطه نظر جغرافیه و اعلام جغرافیائی فوق العاده مهم است، مطالعه کرده با نقشه و کروکی نشر نمایم.

چون در اصل اساس این مقاله از یادداشت ها و چشم دید «چانگ کین»، یکنفر از ایلچی های چین، تشکیل شده است که در 128 ق.م. نزد «یوچی» ها آمده بود، اول بصورت مقدمه راجع به او و علت مسافرتش چند سطر ننگاشته و بعد به شرح مطلب خویش میپردازیم.

زمانی که «یوچی» ها به دو طرف سواحل آمو در فرغانه و سغدیان و باختر بین این رودخانه و سر دریا اقامت داشتند، امپراطور چین «ووتی» (87 - 140 ق.م.) از دست گزند و حملات متوالی «هوانگ نوها» بتنگ شده و در صدد برآمد که از کوشانی ها یا طوریکه چینی ها ایشان را مینامیدند از «یوچی» ها کمک و مساعدت بخواهد. لذا در 128 ق.م. «چانگ کین» را بطور ایلچی نزد یوچی ها فرستاد و خواهش نمود که او را در مقابل «هیوانگ نو» ها کمک کنند. اگر چه مشارالیه ده سال بدست «هن» ها محبوس ماند، معذالک آخر خود را تا فرغانه و سغدیانه نزد یوچی ها رسانید ولی نه ایشان و نه «تاهیا»، باشندگان سواحل چپ آمو، هیچ کدام حاضر به کمک با امپراطور چین نشدند.

مشارالیه اولین چینی است که به اصطلاح چینی ها راجع به «ممالک غربی» چیزی نوشته و حصه زیاد، بلکه تمام ممالک غربی او عبارت از خاک های آریانا است. از اراضی ئی که بطرف غرب کشور ما افتاده بسیار کم صحبت میکند و آخرین نقطه ئی که بطرف غرب اسم میبرد، بحیره مدیترانه است که به نام «بحر غریب» یاد کرده است.

یادداشت های ایلچی چین از نقطه نظر تاریخ و جغرافیه و وقایع مربوطه یوچی و تاهیا و غیره بسیار مهم و مفید است و قابل این است که هر یک از موضوعات مذکور در پرتو آن علیحده مطالعه شود. معلوماتی که مشارالیه با خود به چین برد دو دفعه و در دو ماخذ نشر شده است. یک دفعه در سال 91 ق.م. در نگارشات مؤرخ چین موسوم به «سوماتسین» و دفعه دیگر در سالنامه های «هان» که تحریر آن در 24 م. تمام شده است.

قراریکه گفتیم این دو مأخذ هر دو معلومات اساسی خود را از یادداشت ها و سفرنامه «چانگ کین» گرفته اند ولی چون تاریخ انتشار آنها تقریباً یک قرن از هم فاصله دارد، بین خود پاره اختلافات کوچکی دارند که اینجا بدان کاری نداریم بلکه حتی الامکان در شرح نقاط مختلف آریانا که نام برده اند از هر دو استفاده میکنیم.

1- تایوان (پامیر): حدود این منطقه چنین شرح یافته است: تایوان بطرف جنوب غرب هیونگ نو (ترکستان چین) و بطرف غرب قلمرو امپراطوری «هان» واقع شده. بطرف شمال این قطعه «گنگ کی» یعنی سغدیان و بسمت غرب آن «وی چی» یعنی بخارای شرقی وقوع داشت. جنوب غرب آنرا «تاهیا» یعنی باختر و شمال شرق آنرا «ووسون» یعنی فرغانه اشغال نموده بود. در حصص شرق آن «پوتیو» افتاده بود که عبارت از ختن میباشد و این علاقه خط تقسیمات آب پامیر بشمار میرفت زیرا در اینجا آب ها یک حصه بطرف شرق و حصه دیگر بطرف غرب جاری میشود.

2- ووسون: این علاقه بطرف شمال شرق تایوان یا پامیر افتاده بود و عبارت از فرغانه میباشد.

3- کنگ کی: به هشت صد کیلومتری شمال غرب تایوان وقوع داشت و عبارت از سغدیان میباشد.

4- ام تسای: این علاقه بشمال غرب «کنگ کی» واقع بوده زمین آن جلگه ئی و هموار بود و دریاچه بزرگی در آن دیده میشود. این قطعه عبارت از خوارزم میباشد. زمین آن هموار است و دریاچه بزرگی که به آن اشاره شده عبارت از دریاچه خزر میباشد.

5- تالوچی: قرار حدودی که برای آن معین کرده اند «تالوچی» بین 800 و 1300 کیلومتر بطرف غرب تایوان (پامیر) و بشمال رودخانه «وی» یعنی آمو دریا وقوع داشت. به جنوب آن تاهیا (باختر)، بطرف غرب آن «ان سیک» یعنی «پارتیا» و بشمال آن «گنگ کی»، علاقه سمرقند و سغدیان شمالی افتاده بود. به این ترتیب «تالوچی» تمام دره «زرافشان» و بخارای شرقی و حصه ئی از سغدیان را در برمیگرفت.

6- ان سیک: عبارت از سلطنت پارتیا است که ارساس بلخی اساس آنرا در حوالی 250 ق.م. گذاشت. «ان سیک» چینائی همان نام «ارساس» است که به بعضی لهجه ها ارسس، ارسک، ارشک هم تلفظ شده و چینائی ها از آن «ان سیک» ساخته اند و کل پارتیا را بنام مؤسس سلطنت آن یاد کرده اند. در باب موقعیت و حدود آن مأخذ متذکره چین چنین مینوسند که چندین هزار کیلومتر بطرف غرب

«تایوچی» افتاده و کلان ترین سلطنتی است که به رودخانه «وی» یعنی آموی سفلی هم تماس دارد. از اینجا این مطلب هم معلوم میشود که درین وقت رودخانه آمو به دریاچه خزر میریخت و هنوز خط جریان خود را تغییر نداده بود چنانکه روی کروکی هم خط جریان آن به بحیره خزر منتهی میشود.

7- تایوکی: چندین هزار «لی» (1) بطرف غرب «ان سیک» نزدیک بحیره غرب (بحیره مدیترانه) افتاده بود. ازین تعبیر واضح معلوم میشود که اشاره به سلطنت یونانی شامی میکنند. در آخر میگوید که «ان سیک» یعنی پارتیا این مملکت را تسخیر کرد.

8- تاهیا: اگرچه «تاهیا» عبارت از باختر است ولی اینجا با حدودی که برای آن معین کرده اند و پایان از آن ذکر میکنیم، مفهوم بزرگتری نزد چینائی ها داشته و در شمال هندوکش از تخارستان تا سواحل مرجیان (مرغاب) و در جنوب سلسله کوه مذکور ولایت پاروپامیزادی را هم در بر میگرفت. منابع چین درین مورد مینویسند که تاهیا بیشتر از دو هزار لی بطرف جنوب غرب «تایوان» (پامیر) و بجنوب رودخانه «وی» (آمو) افتاده بود. به جنوب شرق «تاهیا» «سن توخ» یعنی رودخانه «سند» وقوع داشت.

قطعات خاک آریانا و بعضی نقاط خاک های مجاور که «چانگ کین» ایلچی چین در حوالی 128 ق.م. دیده و در یادداشت های خود قید کرده و دو مأخذ چین از آن تذکار داده اند، همان بود که شرح یافت. حالا بصورت عمومی برای تطبیق نقاط مذکور با نام های حالیه پاره تشریحات مزیدی میدهیم.

«پوتین» که پیشتر از آن اسم بردیم بصورت دقیق عبارت از «ختن» حالیه میباشد. رودخانه «وی» که در شمال «تاهیا» یعنی باختر ذکر شد، عبارت از رودخانه «وهروت» یا «اکسوس» یا آمو دریا است یا بصورت دقیق تر اگر بگیریم «وی» به آن حصه جریان اکسوس اطلاق میشد که از بدخشان تا حدی را در بر میگرفت که آمو دریا سرحد موجوده شمال افغانستان را تشکیل میدهد. با این تشریحات دقیق واضح گفته میتوانیم که «تاهیا» عیناً به قلمرو باختر اطلاق میشد و چون «سن توخ» یعنی رودخانه و علاقه سند را بطرف جنوب شرق «تاهیا» قرار داده اند، معلوم میشود که «تاهیا» نزد چینائی ها مفهوم جغرافیائی وسیعی داشته که اقلأ علاقه پاروپامیزادی را در جنوب هندوکش هم دربر میگرفت چنانکه پیشتر هم به این موضوع اشاره شد.

«تایوچی» اگرچه از نقطه نظر نژاد «یوچی های بزرگ» معنی دارد ولی مفهوم جغرافیائی آن سغدیان جنوب شرقی و تمام دره زرافشان را در بر میگرفت. این علاقه را امروز بخارای شرقی گویند و «کن کی» که بطرف شمال «تایوچی» و بطرف شرق «یونگ نو» افتاده بود، سغدیان یا سمرقند میباشد.

«بین تسای» که قرار معلومات چینائی ها بطرف شمال «کنگ کی» افتاده بود، خوارزم را در بر میگرفت و وجود بحیره ئی در جلگه که مقصد از دریاچه خزر باشد در تعیین آن شبهه ئی نمیگذارد.

«تایوان» را بعضی ها فرغانه تعبیر کرده اند ولی فرغانه نیست زیرا تشریحات منابع چینی موقعیت آنرا درست تعیین میکند. قرار منابع مذکور تایوان بطرف غرب خط تقسیمات آب ختن و بجانب شرق بخارای شرقی و شمال شرق باختر افتاده بود. پس عبارت از منطقه کهستانی و چشمه سار پامیر است. منابع چین شمال شرقی «تایوان» یا پامیر را به علاقه «ووسون» محدود ساخته است. به این حساب فرغانه و حوزه معاونین «ایگزارت» و «نارین چای» را هم در بر میگرفت.

سالنامه های دودمان «هان» میگویند که «ووسون» در اوائل قلمرو اسکائی ها بود و ایشان از اینجا حرکت کرده و آخر به «کی پن» متمرکز شدند. مأخذ مذکور راجع به علاقه «کی پن» معلومات زیادی میدهد و ضمناً میگوید: این علاقه دور دست هموار و دارای آب و هوای گرم است. یعنی درختان هندی در آنجا بار می آید، مزارع گندم و کشتزارهای برنج و باغ های مثمر زیاد دارد. کشت زارها با جوی ها یا آب باران آبیاری میشوند. اهالی اینجا در هیکل تراشی و کندنکاری روی فلزات ماهر بودند. در سبک معماری، بافت پارچه، خامک دوزی، طبخ طعام، کارهای دستی فلزی ذوق مخصوص داشتند. روی مسکوکات آنها تصاویر انسان و در چپه آن سوارکاری دیده میشد. حیوانات و پرندگان آن عبارت اند از گاو کوهان دار، شادی، فیل، طاؤس و غیره است. جواهرات و سنگ های قیمتی زیاد دارد.

از روی تعریفات فوق معلوم میشود که علاقه «کی پن» متذکره سالنامه های چین قریب حواشی هند بوده و عبارت از حوزه ارغنداب و علاقه اراکوزی میباشد. قرار منابع چین «کی پن» آخرین منطه ئی میباشد که اسکائی ها در آنجا مستقر شده و به تشکیل سلطنت پرداختند و چون ایشان در حوزه سند فتوحاتی کردند، علاقه «کی پن» نزد چینائی ها مفهوم وسیع تری هم بخود گرفته بود. مسکوکات مسی با نقش سوارکاران که سالنامه های «هان» چین تذکار داده اشاره خوبی به مسکوکات شاهان اسکائی موزسس، ازسس، گازسس، و گندوفارس پهلوا میکند. / مجله آریانا، سال اول، شماره پنجم، اول جوزا، کابل//نشر مجدد 8 سپتامبر 2011، بنیاد فرهنگی کهزاد/